

OCHIQ SUHBAT – KOMMUNIKATIV VAZIYAT TURI

Muallif: Mirzakamolova Sadoqatxon Sayidaxmadovna ¹

Affiliyatsiya: Namangan Davlat Universiteti tayanch doktoranti¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15173241>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ochiq suhbat kommunikativ vaziyatning bir turi ekanligi, uning tahliliy mazmuni o'rganiladi. Ochiq suhbatning kommunikatsiyadagi ahamiyati va nutqda samimiyligni bildirish usullari yoritiladi. Shuningdek, maqolada ochiq suhbatning muloqotdagi samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalari muhokama qilinib, ochiq suhbatga oid misollar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: ochiq suhbat, verbal va noverbal vositalar, kommunikatsiya, vaziyat, referent vaziyat, nutq hodisasi, so'zlovchi, tinglovchi

KIRISH

Ochiq suhbatning kommunikativ vaziyatini va uning tipologiyasini ko'rib chiqishdan avval lingvistik tadqiqotlarda "vaziyat" tushunchasining o'ziga va uni o'rganishdagi yondashuvlarga aniqlik kiritish lozim bo'ladi. Aniqlik, bu atama juda ko'p ilmiy tadqiqotlarda uchraydi hamda turli gumanitar fanlar metatillarining bir qismi hisoblanadi. Uning yagona talqini yo'qligi, bugungi kunda uni talqin qilishning turli xil yondashuvlarning mavjudligi ushbu konsepsiyaning dolzarbligini tasdiqlaydi.

Turli lingvistik paradigmalarda: til falsafasida (M. M. Baxtin, J. Searle), leksik semantikada (Yu. D. Apresyan, G. I. Kustova), grammatikada (A. V. Bondarko, M. V. Vsevolodova, V. G. Gak), nutqiy aloqada (B. Ya. Ladyzhenskaya, N. I. Mironova), kognitiv tilshunoslikda (E. S. Kubryakova; T. A. van Deyk, U. Kinch, I. Xofman), sotsiolingvistika (A. D. Shvaytser) va psixolingvistika (A. N. Leontev)da ham bu tushuncha turlicha talqin etiladi.

Xususan, "vaziyat" atamasi umumiy falsafiy ma'noda qo'llaniladigan referentsial vaziyat (terminologik birikma); muloqot holati, nutqiy vaziyat, kommunikativ vaziyat, nutq vaziyati kabi turlarga bo'linadi.

Birinchi navbatda, konsepsiyaning murakkab tuzilishi tufayli aniq bir ta'rifning yo'qligi, unga olimlar ham aloqa mavzusini, ham muloqot ishtirokchilarining o'zlarini, shu jumladan shaxslararo muloqot va munosabatlarning psixolingvistik xususiyatlarining barcha xilma-xilligi mavjudligini e'tirof etadilar.

Leksikografik manbalarda "vaziyat" termini (lotincha situs - pozitsiya, joylashuv) - muayyan munosabatlarni, vaziyatni yoki pozitsiyani yaratadigan holatlar, shartlar majmui[1] bo'lib, inson tajriba va faoliyati uchun ochiladigan barcha hayotiy vaziyatlarning bir aktlilik tabiati va o'ziga xosligidir. Inson hayotining to'liqligi ushbu vaziyatning xilma xilligi bilan bog'liq.

Muayyan vaziyatda shaxsning qadr-qimmat tuyg'usi qanchalik farqli va o'ziga xos (individuallashtirilgan) bo'lsa, uning shaxslararo munosabatlardagi ishtiroki shunchalik muhim bo'ladi.

Vaziyatlar inson faoliyati va hatto uning butun axloqiy hayotining mazmunli asosidir. Ularning xilma-xilligi uning mavjudligining butun mazmunini tashkil qiladi [2]; hodisa, vaziyat, qo'shilish asosida paydo bo'lgan vaziyat, har qanday sharoit va holatlarning kombinatsiyasidir [3]. Ushbu ta'riflar yana bir bor ushbu konsepsiyaning murakkabligini, shuningdek, vaziyat va inson hayoti o'rtasidagi o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi.

ASOSIY QISM

Lingvistik tadqiqotlarda "vaziyat" atamasi ikkita asosiy ma'noda uchraydi. Bir tomondan, "vaziyat" atamasi voqelikning bo'lagi, so'zlashuvchi sub'ekt va uning xatti-harakati hisobga olinmagan holda leksema yoki gap bilan ifodalangan hodisa sifatida tushuniladi. Boshqa tomondan, "vaziyat" - bu muloqot uchun haqiqiy shartlar to'plami. S. Ballining fikriga ko'ra, vaziyat - bu "nutq paytida nafaqat hissiy idrok qilinadigan elementlar, balki suhbatdoshlarga ma'lum bo'lgan, ularning suhbatini uchun motiv bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan barcha holatlardir" [4].

K. A. Dolininning fikricha, ushbu konsepsiyani aniqlash muammosi vaziyat elementlarini, uning asosiy ishtirokchilarini, shuningdek ularni bog'laydigan munosabatlarni ajratish, aniqlash va tasniflash muammosi bilan chambarchas bog'liq [5].

Shunday qilib, umumiy ma'noda, referent vaziyat - bu voqelikning bir bo'lagi, real dunyodagi ob'ektlar va munosabatlar haqidagi fikrlash predmeti, ushbu fikrni shakllantirish uchun tanlangan til birligini tashkil etadi. (leksema, gap, matn / nutq).

Yu. D. Apresyan vaziyatni "haqiqiy yoki faqat tasavvur qilinadigan voqelikning bir qismi bo'lib, unda ma'lum ob'ektlar (odamlar, predmetlar, ob'yektiv bo'lmagan mavjudotlar) qaydaydir vaqtda va qandaydir joyda bir-biri bilan muayyan munosabatlar orqali bog'langan bo'lishi mumkin deb hisoblaydi [6] va vaziyatni voqelik ob'ektlari o'rtasidagi munosabat sifatida belgilab, u bilvosita referent vaziyatga ishora qiladi.

V. G. Gakning fikricha, vaziyat aytilayotgan so'z yoki gap bilan uzviy bog'liq. Jumladan, uning aytishicha, " ob'yektiv voqelikdagi so'zlovchining ongida "so'zlash " paytida mavjud bo'lgan va ma'lum darajada "ibora"ning o'zini shakllantirishda lingvistik elementlarning tanlanishi referent vaziyatni yuzaga keltiradi [7].

Ushbu yondashuvni qat'iy lingvistik deb hisoblash mumkin, chunki muallif vaziyatni bevosita tilda aks ettirilgan voqelikning bir qismi sifatida tasvirlaydi.

V. G. Gakning g'oyasini rivojlantirgan holda, O. S. Axmanova nutq holatini nutqning ma'lum bir konteksti sifatida tushunadi, ya'ni, berilgan bayonot berilgan shartlar majmuidir (holatlar, maqsadlar, motivlar va boshqalar) [8].

Tilshunoslikda "vaziyat" tushunchasining murakkabligi "nutq/kommunikativ vaziyat" va "nutq/kommunikativ hodisa" kabi bir qator o'zaro bog'liq tushunchalarning mavjudligi bilan izohlanadi. Muloqotning tarkibiy qismlaridan birini bildiruvchi "nutq hodisasi" tushunchasi D. Hymes tomonidan kiritilgan va keyinchalik bu tushuncha "kommunikativ hodisa" tushunchasi bilan almashtirilgan [9].

A. Yu. Serebryakova kommunikativ vaziyatni qabul qiluvchiga qaratilgan nutqda taqdim etilgan muloqotning tashqi sharoitlari va ichki holatlarining murakkab majmui sifatida tushunadi. Bu kompleks, bir tomondan, nutqni hosil qiladi, ikkinchi tomondan, nutqda uning muhim tarkibiy qismlarini aks ettiradi[10].

Kommunikativ ierarxiya tizimida nutq / kommunikativ vaziyat nutqi / kommunikativ hodisa bilan munosabatda bo'ladi, degan nuqtai nazar mavjud, ya'ni hodisa kommunikativ vaziyatga kiradi, nutqiy hodisa esa nutqiy aktlardan iborat.

Bizning fikrimizcha, kommunikativ hodisalar va kommunikativ vaziyatlar o'rtasida qat'iy ierarxiya mavjud emas. Darhaqiqat, kommunikativ hodisa muqarrar ravishda kommunikativ vaziyat modeliga kiradi.

Xususan, ochiq suhbatni bir nechta nutqiy aktlardan iborat kommunikativ hodisa sifatida ham, bir qator lingvistik va ekstralingvistik komponentlarni o'z ichiga olgan kommunikativ vaziyat sifatida ham ko'rib chiqish mumkin.

V. E. Goldinning fikricha, hodisa va vaziyatning asosiy farqi vaqtinchalik xususiyat deb atalishidir. U vaziyatlarning vaqtinchalik tuzilganligiga ishonadi, ya'ni ular bir-biriga nisbatan vaqtinchalik kontekstda joylashtirilishi mumkin, bu bizga berilgan voqealar davomida, oldin va keyin sodir bo'layotgan narsalar haqida gapirish imkonini beradi. Hodisalar vaqtinchalik sodda va bo'linmas, ya'ni boshini, o'rtasini yoki oxirini ajratib bo'lmaydi.

Shunday qilib, kommunikativ vaziyatning tarkibiy qismlarini muhokama qilishga o'tadigan bo'lsak, biz eng muhim tarkibiy qismlarga, birinchi navbatda, vaziyat (hodisalar) ishtirokchilari, vaziyat ob'ektlari va ularning funksiyalari, shuningdek, voqealarning soni / tarkibi va ularning ketma-ketligini o'z ichiga olishini ta'kidlaymiz [11].

Shuningdek, bizning tadqiqotimiz maqsadi uchun, eng muhimi, ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlardir. M. L. Makarov murojaat etuvchi va qabul qiluvchi o'rtasidagi tanishuvning quyidagi darajalarini belgilaydi: 1) yaqin odamlar; 2) yaxshi tanish odamlar; 3) tanish odamlar; 4) yuzaki tanish odamlar; 5) begonalar[12].

Bundan tashqari, u suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning ikki turini ajratadi: simmetrik va assimetrik. Assimetrik munosabatlarda ishtirokchilar antropologik jihatdan farqlanadi: jinsi, yoshi va boshqalar, ijtimoiy-madaniy jihatdan: ijtimoiy institutlarga nisbatan; kasbiy jihatdan: pozitsiyasi yoki kommunikativ kontekst sharoitlari darajasi bo'yicha.

Ochiq suhbat vaqt bilan cheklanmaydi hamda takrorlanishga ham moyil emas. "So'zlovchi-tinglovchi" rollarining tez-tez almashinishi ushbu turdagi muloqot uchun xos emas, chunki suhbat davomida ma'lumotni qabul qiluvchi ochiq suhbatning kommunikativ maydonida etakchi o'rinni egallaydi, unda so'zlashish va qalbni ochish istagi kuchli bo'ladi. Bizning fikrimizcha, ushbu asosiy komponentlar ochiq suhbatni tashkil etish va uning og'zaki va og'zaki bo'lmagan xususiyatlarini belgilaydi.

XULOSA

Shunday qilib, bizning fikrimizcha, ochiq suhbat va samimiy suhbatning umumiy ajralmas xususiyatlari adresatning suhbatdoshini tushunishga bo'lgan hissiy belgisi va moyilligi va o'zini ochib berishga qodir bo'lgan adresat shaxsiyatining o'ziga xos turidir. Dementev aytganidek, "yopiq odam ushbu turdagi muloqotda ishtirok eta olmaydi"[13].

Dildan suhbat va ochiq suhbatning yaqinligiga qaramay, mavzu nuqtai nazaridan, dildan suhbatning mazmuni, bizningcha, kengroqdir. Aftidan, samimiy suhbatga kiritilgan mavzular doirasi eng oddiy kundalik mavzulardan tortib eng muhim mavzulargacha, jumladan, hayotiy tamoyillar, pozitsiyalar va qadriyatlarni muhokama qilishgacha o'zgarishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. ТСУ - Толковый словарь русского языка / под. ред. Д.Н. Ушакова [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://ushakovdictionary.ru/>.
2. ФЭС - Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. - М.: ИНФРА-М, 2003. - 576 с.
3. БТС - Кузнецов, С.А. Большой толковый словарь русского языка / С.А. Кузнецов. — СПб.: Норинт, 2008. — 1536 с.
4. Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли / пер. с франц. Вентцель Т.В., Вентцель Е.В.; ред., вступ. ст., прим. Будагова Р.А. – Изд. 2-е, стереотип. – М.: Едиториал УРСС, 2001. – 416 с.
5. Долинин, К.А. Интерпретация текста: Французский язык / К.А. Долинин. – М.: Просвещение, 1985 – 288 с.
6. Апресян, Ю.Д. Исследования по семантике и лексикографии / Ю.Д. Апресян. – Т. 1: Парадигматика. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 568 с.
7. Гак, В.Г. Высказывание и ситуация / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1973. – С. 349–372
8. СЛТ – Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова; изд. 4-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. – 576 с
9. Hymes, D. Models of the Interaction of Language and Social Life / D. Hymes // Directions in Sociolinguistics: Ethnography of Communication. Eds J.J. Gumperz and D. Hymes. – N. Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1972. – P. 35– 71.
10. Серебрякова, А.Ю. О компонентах коммуникативной ситуации / А.Ю. Серебрякова // Вестник ЮУрГУ, 2009. – №25. – С. 30–32.
11. Гольдин, В.Е. Имена речевых событий, поступков и жанры русской речи / В.Е. Гольдин // Жанры речи. – Вып. 1. – Саратов, 1997. – С. 23–34
12. Макаров, М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДКГ «Гнозис», 2003. – 280 с.
13. Дементьев, В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М.: Гнозис, 2006. – 376 с.